

CSALÁDTÁMOGATÁS, NŐI MUNKAVÁLLALÁS

MAKAY ZSUZSANNA

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A magyar családtámogatási rendszer sokféle juttatással és szolgáltatással, európai viszonylatban bőkezűen támogatja a gyermeket nevelő szülőket.
- » A kizárólag pénzbeli, családokra fordított kiadások a GDP 1,6%-át tették ki 2016-ban. Ehhez hozzászámolva a lakástámogatásokat, az adórendszeren keresztüli és egyéb családok által igénybe vehető támogatásokat, ez az arány akár a GDP 4,6%-át is elérheti. A támogatások GDP-hez mért aránya tehát többféle módon kalkulálható, és az eredmény erőteljesen függ attól, hogy mely támogatások kerülnek bele a számításba.
- » Az utóbbi években a támogatások hangsúlya erőteljesen eltolódott a munkaviszonyhoz, munkabérhez kötött támogatások irányába, és csökkentek az alanyi jogon járó támogatásokra fordított kiadások.
- » Megemelkedett az értéktartó és magas összegű gyed részaránya a kiadásokon belül, és az adórendszeren keresztül a családoknak juttatott támogatások jelentősége is nagymértékben nőtt. A csak kiterjesztésével emelkedett a lakástámogatások aránya.
- » A legtöbb családot érintő családi pótlékra fordított kiadás évről évre csökken. Ennek oka, hogy az alacsony termékenység miatt csökken a gyermekes családok száma, valamint a pótlék összege – szemben a gyeddel – tíz éve nem emelkedett. Ugyanez mondható el az alanyi jogon járó gyestről is.
- » Az alacsony jövedelmű családok legfontosabb szociális ellátása a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, amelyet közel 400 ezer gyermek vesz igénybe. A jogosultsági jövedelemhatár és az ellátás mértéke 2018-ban került megemelésre.
- » A pénzbeli ellátások egyik fontos eleme a 3 éven aluli gyermeket nevelő családok támogatása, amelynek középpontjában évtizedekig az otthoni gyermekgondozás állt. 2014 óta az ún. gyed extra keretében a gyermeknevelés könnyebben összeegyeztethetővé vált a munkavállalással, sőt anyagilag erőteljes ösztönzőjévé vált. A gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája ennek ellenére továbbra is alacsony, és a 15–54 év közötti nők mintegy 9,4%-a gyesen, gyeden vagy gyeten lévő inaktív.

- » 2017 óta átalakulóban van a kisgyermek nappali gondozását ellátó intézmények rendszere. Célja, hogy a többfajta, könnyebben megszervezhető bölcsődei formával javuljanak a területi egyenlőtlenségek. A gondozott gyermekek száma emelkedik, többségük továbbra is a két év feletti korosztályból kerül ki.
- » Az utóbbi évek tendenciái nem mutatnak számottevő változást a tekintetben, hogy a lakosság jobban elfogadná a három éven aluli gyermeket nevelő anyák munkapiaci részvételét; véleményük szerint továbbra is a hosszan tartó otthoni gyermekgondozás tekinthető a fő feladatuknak ez idő alatt.

BEVEZETÉS

Az utóbbi években kormányzati oldalról kiemelt figyelmet kap az ország demográfiai helyzete, azon belül is elsősorban az alacsony gyermekvállalás. A családpolitikai ellátások deklarált célja az ország demográfiai helyzetének javítása, elsősorban a gyermekvállalási szándékok megvalósításának támogatásával és a gyermekvállalás ösztönzésével.¹ A törvény számos konkrét támogatandó területet sorol fel, amelyek közül több tényező a szakirodalom szerint is elősegíti a gyermekvállalást. Ilyen például a családi élet és a munkavállalás összeegyeztetése; a gyermekek napközbeni elhelyezésének segítése a szülők munkaideje alatt; az otthonteremtés, lakhatás segítése; a támogatások, szolgáltatások igénybevételéhez kapcsolódó adminisztratív terhek csökkentése. A konkrétumok mellett a kormányzat részéről mind a törvényben, mind a mindennapi retorikában erőteljes hangsúlyt kap a házasság és a családi értékek, a családbarát szemlélet támogatása is.

Középpontba került a határon túli magyar gyermekek támogatása is az ún. *Köldökszinór program*^F keretében. 2017 közepe óta a nem Magyarország területén született, de magyar gyermekek után is jogosultak a szülők az egyszeri *anyasági támogatásra*^F és a befektetési céllal nyitható *babakötvény*^F nevű állami támogatásra. Az intézkedést aligha indokolhatják hagyományos családpolitikai célok, ugyanis e két támogatás érdemben nem járulhat hozzá a családok anyagi helyzetéhez, hiszen egyszeri, illetve csak inflációt megtartó támogatásokról van szó. Jelentőségük inkább szimbolikus: a hangsúly a „nemzeti” népesedéspolitikán van.²

Ebben a fejezetben a legfontosabb családpolitikai támogatásokat kiemelve ismertetjük az utóbbi évek változásait. Áttekintjük, hogy a hangsúlyeltolódás, amely azt eredményezte, hogy bizonyos juttatásokra kiemelt figyelem és anyagi ráfordítás került, míg mások elértékeltelenedtek, hogyan változtatta meg a támogatások társadalmi célzottságát és eloszlását a költségvetési kiadásokon belül.

Ezt a szempontot középpontba állítva sorra vesszük a legfontosabb magyarországi juttatásokat, ám egyes részletekre, melyek lényegében nem változtak az utóbbi években, ezúttal nem térünk ki (ezek megtalálhatóak a *Demográfiai portré 2015* c. kiadványunk Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás c. fejezetében).

A fejezet első felében a legfontosabb támogatásokra fókuszálunk: a kisgyermekes családoknak nyújtott támogatásokra, a *családi pótlékra*^F, valamint a *családi kedvezményre*^F. Látni fogjuk, hogy az utóbbi évek kormányzati intézkedései hatására erőteljesen bővült a munkajövedelemből élő családokat és gyermekeiket megcélzó támogatások köre, melynek következtében más, elsősorban nem munkavállaláshoz kötött támogatások és segélyek jelentősége csökkent – noha maguk a támogatások nem szűntek meg. Kitérünk a *családi otthonteremtési kedvezményre (csok)*^F, majd egy jövedelemtesztelt segélyre, a *rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre (rgyk)*^F. Megnézzük, hogy a költségvetési kiadásokat tekintve mennyire sokféleképpen lehet értelmezni a családtámogatásokat, és hogy az Európai Unió többi országához viszonyítva mennyit költ erre a magyar állam. Kitérünk a gyermekes szülők foglalkoztatására és a kisgyermekes napközbeni felügyeletére, végül pedig azt nézzük meg, hogy az

¹ A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény szerint „A társadalom alapegységeként a család a nemzet fennmaradásának biztosítója. [...] Gyermekek születése és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés”.

² 2015. évi CCXXIII. törvény egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról, 47. §.

utóbbi években változott-e a korábban igen hagyományosnak mondható negatív társadalmi vélemény a kisgyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatban.

HANGSÚLYELTOLÓDÁS A CSALÁDPOLITIKÁBAN 2010 ÓTA

A legfontosabb családtámogatási formák

A családtámogatási rendszeren belül közel féltucat juttatás a 3 éven aluli gyermeket nevelő családokat célozza meg. Ez a gyermek megszületése utáni életszakasz külön támogatási formákat igényel, hiszen a gyermek érkezésekor az anya – amennyiben dolgozott – jellemzően kilép a munkapiacról, hogy a csecsemőt gondozni tudja, így a család elveszik a keresetétől. Emiatt az állam a kiesett jövedelmet igyekszik valamilyen szinten pótolni, vagy – számos európai országban – lehetővé tenni a kisgyermek intézményes elhelyezését, hogy az anya minél hamarabb vissza tudjon menni dolgozni.

Amennyiben e két lehetőséget – az anya vagy dolgozik, vagy otthon marad és gyermeket nevel – szembe állítjuk egymással, Magyarországon – a társadalmi normákat tekintve (lásd később) – a hangsúly inkább az otthoni gyermekgondozáson van. Az állam lehetővé teszi, hogy az anya ideiglenesen, de viszonylag hosszú időre, több évre kilépjen a munkapiacról oly módon, hogy jogszabályban kötelezi a munkaadókat az anya munkaviszonyának fenntartására a gyermek hároméves koráig, és viszonylag bőkezűen pótolja a kiesett bért. Mely támogatások teszik ezt lehetővé, és mi történik, ha az anya mégis korábban menne vissza dolgozni?

A munkavállaló anyákat megillető szülési szabadság hossza 24 hét. Ezalatt jár a *csecsemőgondozási díj (csed)*^F, amelyre – egyéb, itt nem részletezett feltételek mellett – az az anya jogosult, aki a szülést

megelőző két éven belül 365 napon át biztosított volt. Mértéke a napi átlagkereset 70%-a, és a folyósított összegnek nincsen felső korlátja. Járulékokat nem, de személyijövedelemadó-előleget vonnak belőle. Ez tehát a biztos munkahelyi pozícióval rendelkező nők esetében viszonylag magas szinten kompenzálja a kiesett jövedelmüket a gyermekük megszületése utáni mintegy fél évben. A 2016-ban folyósított csed átlagos havi bruttó összege 153 161 Ft/fő volt, és havonta átlagosan 26 931-en részesültek benne (NEAK 2017). Ezt az ellátást csak az anya veheti igénybe, az apák alapvetően nem jogosultak rá. A csed folyósítása mellett nem folytatható keresőtevékenység.

A szülési szabadság lejártá után és a csed folyósítását követően a gyermeket nevelő szülő *gyermekgondozási díjra (gyed)*^F jogosult. A gyedet 1985-ben vezették be, és viszonylag magas szinten pótolja a kiesett keresetet a gyermek kétéves koráig (ikergyermekek esetében hároméves korukig). 2014-ig ez volt az elsődleges szerepe: az otthoni gyermekgondozás miatt kiesett bért volt hivatott pótolni, és semmilyen keresőtevékenységet nem lehetett folytatni mellette. Összege a korábbi kereset 70%-a is lehet, így anyagilag egyértelműen az otthoni gyermekgondozásra ösztönzött, hiszen bármilyen munkavállalás esetén a teljes díj elveszett. 2014 óta szerepe megváltozott: továbbra is igénybe lehet venni úgy, hogy a szülő felfüggeszti keresőtevékenységét, megmaradt tehát jövedelempótló szerepe, de munkajövedelem melletti plusz juttatásként is folyósítható akár teljes munkaidős keresőtevékenység mellett is. Vagyis, amennyiben a szülő a gyermek kétéves kora előtt munkába áll, jövedelme mellé még korábbi keresetének akár 70%-át is megkapja, ami igencsak kedvező lehet anyagilag. Ez erőteljes ösztönző erő a munkába állásra a gyermek kétéves kora előtt, még egy olyan társadalmi közegben is, ahol a gyermek gondozását elsősorban az anya hivatott biztosítani körülbelül 2–3 éves korig (erről a későbbiekben lesz még szó).

A gyed összege tehát, akárcsak a csedé, a naptári napi átlagkereset 70%-a, ám a cseddel ellentétben maximalizált: havonta legfeljebb a mindenkori minimálbér kétszeresének 70%-a lehet. 2017-ben bruttó 180 500 Ft volt a maximálisan folyósítható összeg, melyből 10% nyugdíjjárulékot, valamint személyijövedelemadó-előleget vonnak. 2016-ban havonta 91 600 szülő vette igénybe, és az igénybe vevők harmada részesült a maximális összegben. Ez – a kereseti különbségek életkori megoszlása miatt – gyakoribb idősebb korban történő gyermekvállalás esetén: a 35–39 évesek 42%-a, míg a 25–29 éveseknek csak a 16%-a részesült a maximális összegben 2016-ban (1. táblázat). Az átlagosan folyósított összeg bruttó 119 429 Ft volt 2016-ban, míg 2010-ben ez 81 356 Ft volt (NEAK 2017).

2016-ban mintegy 42 ezren végeztek keresőtevékenységet gyed, illetve gyes mellett, ami számottevő növekedést mutat az előző évekhez képest, hiszen 2014-ben kevesebb mint 30 ezren voltak (Emberi Erőforrások Minisztériuma, egyedi adatkérés). Ugyanakkor az összes igénybe vevő számához viszonyítva továbbra is alacsony azok aránya, akik valamelyik ellátás mellett dolgoznak.

A gyedet az apa is igényelheti, ami azért érheti meg a családnak, mert a férfiak fizetése jellemzően magasabb. Mivel korlátlanul lehet keresőtevékenységet folytatni a gyed folyósítása alatt, annak összege pedig magasabb kereset esetén jelentősebb, jobban megérheti a családnak a férfi fizetése után kérvényezni. Ha az apa ez idő alatt dolgozik, az anya pedig fizetés nélküli szabadságon van, melyre bármelyik szülő jogosult a gyermek hároméves koráig, biztosítási jogviszonya szünetel, tehát egészségügyi járulékfizetési kötelezettsége van.³ Ezen esetekben ugyanakkor teljes mértékben elvész a gyed családpolitikai szerepe, legyen szó arról, hogy az anyák rövidebb ideig maradhassanak távol a munkapiactól, vagy az apákat arra ösztönöznék, hogy ők maradjanak otthon és gondozzák gyermekeiket. Ehelyett akár másfél éven keresztül egy igen jelentős plusz juttatást kap keresete mellé a munkavállaló család. 2016-ban havonta átlagosan 2200 apa igényelt gyedet úgy, hogy mellette foglalkoztatott volt (EMMI, egyedi adatkérés). Valószínűsíthető, hogy ezekben az esetekben a fent leírt anyagi megfontolásból igénylik a férfiak a gyedet, miközben az anyák gondozzák otthon a gyermeket.

1. táblázat. A gyedet igénybe vevők száma, havi bruttó átlagkeresete, a gyed havi bruttó összege és a maximális összegben részesülők aránya korcsoportok szerint, 2016

Korcsoport	Igénybe vevők		Gyed havi bruttó összege, Ft/fő/hó	Maximális összegben részesülők aránya, %
	Száma, fő	Havi bruttó átlagkeresete, Ft/fő/hó		
-19	14	147 973	98 224	6,0
20-24	2 543	132 818	90 781	4,6
25-29	16 081	165 462	106 310	15,6
30-34	33 690	220 707	121 486	34,7
35-39	28 613	253 448	125 340	42,0
40+	10 642	260 103	123 724	40,8
Összesen	91 583	223 362	119 429	33,5

Forrás: NEAK 2017.

³ Ennek összege havonta 7100 Ft.

De más indok is elképzelhető, például, hogy az anya nem volt jogosult a gyedre. Erre vonatkozóan nem rendelkezünk részletes adatokkal, ám a kisgyermekes nők munkavállalására később még kitérünk.

Azok a szülők, akik a gyermek születése előtt nem rendelkeztek a csed, illetve a gyed igényléséhez szükséges biztosítási jogviszonnyal, illetve e két juttatás kiszámolásához figyelembe vehető jövedelemmel,⁴ a gyermek születésétől egészen hároméves koráig *gyermekgondozást segítő ellátásra (gyes)*^F jogosultak. Szintén erre jogosultak a gyermek harmadik életévének betöltéséig azok a szülők, akik gyermekük két éves koráig gyedben részesültek. A gyes fix összegű: azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével, 2008 óta havonta bruttó 28 500 Ft. Ebből még 10% nyugdíjjárulékot vonnak le.

A gyest igénybe vevők havi átlagos száma 2016-ban 162 992 volt, ami sokkal magasabb, mint a gyedet igénybe vevők száma. Ennek oka egyrészt, hogy a gyes alanyi jogon jár, másrészt pedig, hogy folyósítása akár három éven keresztül is történhet, míg a gyed folyósításának időtartama – ikergyermeket kivéve – legfeljebb másfél év.

A gyed és a gyes reálértékének változása igen eltérő volt az utóbbi években. Az egy családra jutó havi átlagos összeg változását figyelembe véve, a gyed reálértéke 2011 óta folyamatosan nő; 2016-os értéke 31%-kal haladta meg a 2010-est. A gyes értéke ez idő alatt a 2010-es érték 94%-ára csökkent (KSH 2017b).

A családi pótlék alanyi jogon járó juttatás, amely két ellátásból áll, és a gyermek születésétől a tankötelezettsége végéig havonta kerül folyósításra, amennyiben a gyermek tankötelezettségének eleget tesz, illetve ezután tovább tanul. Összege az egygyer-

mekes, kétszülős családok esetében havi nettó 12 200 Ft, és gyermekenként nő, valamint magasabb egyedülálló szülő esetében. Mértéke 2008 óta nem változott, így nem meglepő, hogy reálértéke a gyeshez hasonlóan 2010-hez viszonyítva számottevően csökkent (2. táblázat).

2. táblázat. A gyed, a gyes és a családi pótlék reálérték-indexe, 2010–2016*

Év	Gyed	Gyes	Családi pótlék (%)
2010	100,0	100,0	100,0
2011	99,3	98,0	96,6
2012	101,9	91,9	91,2
2013	106,4	90,6	88,7
2014	115,3	92,2	86,8
2015	122,5	94,4	87,7
2016	130,5	94,0	87,2

Forrás: KSH 2017b.

* 2010=100%.

A három juttatás közül egyedül a családi pótlék érint lényegében minden családot jövedelmi helyzetre, munkaviszonyra való tekintet nélkül, és kerül havonta folyósításra közel a teljes gyermekkor ideje alatt. 2016-ban összesen 1,1 millió családnak folyósították mintegy 1,8 millió gyermek után (KSH 2017b). Hosszú időn keresztül ez volt a családpolitika legmeghatározóbb eleme, hiszen az igénybe vevők magas száma miatt a családpolitikai rendszer messze legjelentősebb kiadása volt. Szimbolikus jelentősége is igen nagy, hiszen ez a legismertebb a sokfajta támogatási forma közül (Kapitány 2015).

Az utóbbi években ugyanakkor csökkent a jelentősége a többi kiadáshoz képest, és a támogatások hangsúlya az évek során átkerült a munkabér alapú támogatások-

⁴ Kivéve a felsőoktatási hallgatókat, akik ún. *diplomás gyedet*^F kaphatnak. Ez utóbbi célja, hogy a felsőoktatási intézményben tanulók számára is elérhető legyen az amúgy biztosítási jogviszonyhoz kötött és a korábbi keresetből számított gyed. 2016-ban mintegy 925 folyósításra került sor.

ra, amelyek indexálva vannak és így értékállóbbak a fix összegű, munkaviszonyhoz nem kötött családi pótléknál vagy a gyesnél. Emellett az adórendszeren keresztüli támogatások is számottevően nőttek. A családi adókedvezmény 2011-től gyermekszámtól függetlenül minden család számára elérhetővé vált (a részletekről lásd A családi adókedvezmény és egyéb adókedvezmények c. keretes összefoglalót). 2010-ben az adórendszeren keresztül nyújtott családi támogatások 31,5 milliárd Ft-ot tettek ki, ez az arány 284,9 milliárdra nőtt 2016-ban⁵ (CSBO 2017), és további növekedés várható a következő években a kétgyermekeseknek járó adókedvezmény további növelése következményeként. Ezzel egyidejűleg a családpótlék-kiadások 359 milliárdról 313 milliárdra csökkentek (KSH 2017b), aminek több oka van. Az egyik a családi pótlék nominálértékének változatlansága; emellett közrejátszott az alacsony termékenység miatti gyermekszámcsökkenés,⁶ a gyermekes családok külföldre vándorlása, a 18–20 évesek oktatásban való részvételének csökkenése a tankötelezettség korhatárának

16 éves korra való leszállítása miatt, valamint – feltehetően – az igazolatlan iskolai vagy akár óvodai hiányzások miatt a folyósítás felfüggesztése.⁷

A legfontosabb, alapvetően nem szociális rászorultsághoz kötött támogatásokat számba véve megfigyelhető, hogy 2010-hez képest jelentősen nőtt a biztosítási jogviszonyhoz kötött támogatások súlya (kiadási oldalon összesen mintegy 302 milliárd Ft-tal), miközben 50,6 milliárd Ft-tal csökkent a nem munkaviszonyhoz kötött támogatásokra fordított összeg (3. táblázat). Ez tudatos kormányzati orientáció eredménye, hiszen a változás „kifejezi a kormányzat családpolitikájában követett [...] filozófiáját, miszerint a felelős gyermekvállaláshoz, a gyermekükről saját munkájukkal, erőfeszítéseikkel gondoskodni akaró szülőknek kiemelt támogatást indokolt biztosítani” (CSBO 2017: 184). Vagyis egyre nagyobb hangsúly kerül a munkabér alapján igénybe vehető támogatásokra, miközben a nem biztosítási viszonyhoz kötött „univerzális”, tehát mindenki által igénybe vehető ellátások összege hosszú távon elértéktelenedik.

3. táblázat. A biztosítási jogviszonyhoz kötött és nem kötött családtámogatási juttatásokra fordított kiadások alakulása, 2010, 2016

(milliárd Ft)

	Biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátások			Nem biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátások			
	Csed	Gyed	Adó- és járulékedvezmények	Családi pótlék	Gyes	Gyet	Anyasági támogatás ^a
2010	37,5	92,4	31,5	359,0	65,1	13,4	5,7
2016	49,7	128,9	284,9	313,1	62,3	11,4	5,8
Különbség, 2016–2010	+12,2	+36,5	+253,4	-45,9	-2,8	-2,0	+0,1

Forrás: KSH 2017b; CSBO 2017.

^a Az anyasági támogatás egyszeri, a gyermek születése kapcsán folyósított, anyai jogon járó pénzbeli támogatás. Összege 2017-ben (évek óta változatlanul) 64 125 Ft volt.

⁵ Ebben a számításban a családi kedvezményen túl egyéb juttatások is szerepelnek (lásd a keretes összefoglalót).

⁶ 2010-ben a családi pótlékot 221 ezerrel több gyermek után folyósították, mint 2016-ban (KSH 2017b).

⁷ A családi pótlék igazolatlan hiányzás miatti felfüggesztése 2010 óta lehetséges az iskoláskorúak, 2016. január óta az óvodások körében. Adatokkal nem rendelkezünk, de államtitkári tájékoztatás szerint ez az óvodások körében is érintett mintegy 183 gyermeket 2016 első felében. <http://www.parlament.hu/irom40/15827/15827-0001.pdf>

A CSALÁDI ADÓKEDVEZMÉNY ÉS EGYÉB ADÓKEDVEZMÉNYEK

A *családi adókedvezmény* az adóelőleg megállapítását megelőzően a magánszemély összevont adóalapját csökkenti. A személyi jövedelemadó mértéke egy gyermek után havi 10 000 Ft-tal, két gyermek után gyermekekenként 17 500 Ft-tal, három vagy több gyermek után gyermekekenként legfeljebb 33 000 Ft-tal csökkenthető. A korábbi, csak háromgyermekesek számára igénybe vehető kedvezményt 2011-ben módosították, és jelentősége azóta számottevően nőtt az ellátási rendszeren belül. Ennek egyik oka, hogy a kétgyermekes családok kedvezménye 2016 óta évről évre nő (az egy- és három- vagy többgyermekesek kedvezménye változatlan), és 2019-ig további emelés van betervezve a már elfogadott jogszabályban.⁸

A másik ok, hogy az a család, amelyik a személyi jövedelemadóból nem tudja érvényesíteni a családi adókedvezmény összegét, 2014 óta ezt meg tudja tenni az általa fizetett járulékból is: a *családi járulékkedvezmény*^F csökkenti a biztosított által fizetendő természetbeni és pénzbeli egészségbiztosítási járulék és nyugdíj-jarulék együttes összegét. A járulékked-

vezmény bevezetése óta jelentősen nőtt az elért családok száma, és a módosítás elsősorban az alacsony jövedelműeknek kedvezett (Farkas 2015).

Az adón keresztüli támogatások döntő hányadát (95%-át) a családi kedvezmény teszi ki, a maradékot pedig egyrészt az ún. Munkahelyvédelmi akcióterv, amely a munkavállalói oldalról kívánja ösztönözni a foglalkoztatást (és így támogatást nyújt többet között a gyesről, gyedről és gyetről visszatérők foglalkoztatásához), másrészt egyes kisebb jelentőségű adókedvezmények (pl. első házасulók adókedvezménye; illetékmentes öröklés). Mindezeket együttesen figyelembe véve a családokra fordított adórendszeren keresztüli támogatások összege 2010 és 2018 között 31,5 milliárd Ft-ról 355,6 milliárdra nőtt (CSBO 2017), ami erőteljesen mutatja a politikai súlyponteltolódást a munkapiacon részt vevő szülők és gyermekeik támogatása felé.

A családi kedvezményt igénybe vevők száma évről évre növekszik, és immár megközelíti a családi pótlékban részesülőket. Mintegy 1,1 millió szülő veszi igénybe, miközben családi pótlékban 2016-ban körülbelül ugyanennyi család és mintegy 1,77 millió gyermek részesült (KSH 2017b).

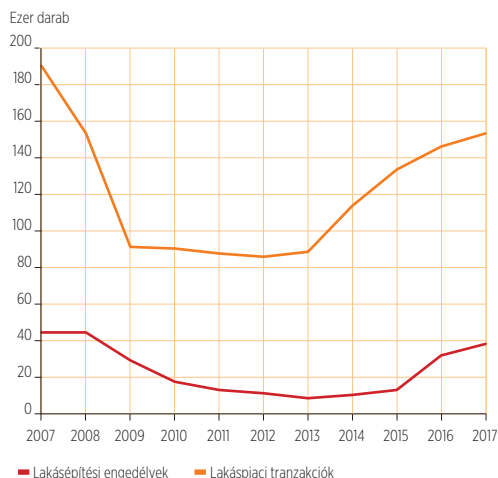
A családok otthonteremtési kedvezménye (csok)

A családok otthonteremtési kedvezménye 2015 óta igényelhető. A korábban már elérhető családokat megcélzó lakhatási támogatás (szocpol) 2015-től lényegesen kibővült, átalakult. A bővítésben szerepet játszott egyrészt a lakásépítések számának tartós visszaesése a 2008-as válság után:

2007-ben 43 276 lakásépítési engedélyt adtak ki, két évre rá pedig csak 28 400-at. A legkevesebb engedélyt 2013-ban adták ki, majd számuk emelkedésnek indult, és 2014 és 2016 között megháromszorozódott. Hasonló tendencia figyelhető meg a lakáspiacei tranzakciók számában: a 2007 és 2009 között lezajló mélyrepülés után számuk 2013-ban emelkedésnek indult (*1. ábra*).

⁸ 2015. évi LXXXI. törvény 3. §. Hatályos: 2016. I. 1-től.

1. ábra. A kiadott lakásépítési engedélyek és a lakáspiaci tranzakciók száma, 2007–2017

Forrás: KSH, STADAT adatbázis.

A csok bevezetésének háttérében az építőipar fellendítése mellett a gyermekvállalás ösztönzése, a lakással még nem rendelkező családok lakásépítésének és lakásvásárlásának támogatása, valamint az otthonteremtési kamattámogatás állt. Az egymást követő módosítások következtében a támogatási rendszer nagymértékben bővült: a vissza nem térítendő támogatások körét kiterjesztették a használt lakások vásárlására is; bevezetésre került az adó-visszaigénylés lehetősége; a maximálisan megkapható vissza nem térítendő kedvezmény, valamint a kamattámogatott hitel maximálisan felvehető összege emelkedett (Sági et al. 2017). 2017-ben a kedvezmények tovább bővültek, 2018-ban pedig számottevően csökkentek a kérvényezés adminisztrációs terhei. Az igénylés biztosítási jogviszonyhoz kötött, és a kormány családpolitikai orientációjával összhangban áll, hiszen „[...] az öngondoskodás elvéből kiindulva (bizonyos saját erő és stabil családalapítási szándék mellé) hozzárendeli az állami forrásokat, az elérendő cél irányába ható szabályozási eszközöket” (Sági et al. 2017: 179).

2018-ban meglévő ingatlan bővítésére, új ingatlan vásárlására vagy építésére, valamint használt ingatlan vásárlására is lehet csokot igényelni. Összege nagymértékben függ attól, hogy a kérvényt milyen ingatlanra nyújtják be, valamint a meglévő, illetve előre vállalt gyermekek számától. Meglévő gyermekek után a házastársak mellett élettársak és egyedülálló személyek is igényelhetik; a megelőlegezett kedvezmény fejében előre vállalt gyermek után kizárólag házaspárok igényelhetik, akik közül legalább az egyik félnek 40 év alattinak kell lennie. Az ily módon igénybe vehető, vissza nem térítendő állami támogatás 600 ezer és 10 millió Ft között van, amit maximum 10 millió Ft állami kamattámogatású hitel („CSOK 10+10 millió”) egészíthet ki.

A lakásépítések terén láthatóan fellendülést hozott a csok, és a lakosság körében is megindult a kereslet a támogatás iránt: a bevezetésétől 2016 végéig 36 000 család vette igénybe a családi otthonteremtési kedvezményt, melynek értéke másfél év alatt hozzávetőleg 87 milliárd Ft-ot tett ki (Sági et al. 2017). 2015 második felében és 2016 első felében az igénylők mintegy harmada előre vállalt gyermek után kérte az otthonteremtési támogatást. 2016-ban a megkötött szerződések 15,8%-a vonatkozott egy gyermekre, 48,5%-a két gyermekre, 35,5%-a pedig három vagy több gyermekre.

Az intézkedés tehát láthatóan a már gyermekesek körében népszerűbb, hiszen az esetek kétharmadában ők veszik igénybe a támogatást. A lakáshelyzetük állami támogatásokkal való javítása komoly társadalmi problémára adott válasznak is tekinthető egy olyan országban, ahol a tulajdonosok által lakott lakástípus domináns szerepet játszik (Hegedüs et al. 2016).

A csok születésszámra gyakorolt hatása egyelőre nem mutatható ki. Ennek egyrészt az az oka, hogy az igénylőknek csak mintegy harmada kérvényezi a megelőlegezett támogatást, tehát náluk lehet gyer-

mekszám-növekedésre számítani. Másrészt még nem telt el elég idő a hatás kimutatásához: az első gyermek megszületésének határideje 4 év, három gyermek vállalása esetén pedig ez 10 év. Az viszont tudható, hogy a rossz lakáshelyzet valóban a gyermekvállalás akadályát képezi Magyarországon, annak ellenére, hogy a gyermekvállalási korban lévők esetében nem ez (hanem a rossz anyagi helyzet) a legkomolyabb hátráltató tényező (Kapitány 2016). Az esetleges jövőbeli termékenységi hatásokat azért is nehéz megbecsülni, mert a különböző adatközlésekből nem lehet biztosan kiszámolni, hány előre vállalt gyermekre került folyósításra a támogatás. Hivatalos statisztika hiányában ehelyett a bankok által befogadott kérelmek (ami még nem jelent szerződés-kötést és folyósítást), valamint a csokot igénylő családok számáról lehet a leggyakrabban olvasni.

A szegénységben élő családok támogatása

A gyermekes családokat általában nagyobb mértékű szegénység jellemzi, mint a gyermekteleneket. Az Eurostat adatai szerint az Európai Unió 28 országa közül 21-ben ez a helyzet. Magyarországon 2016-ban a 18 év alatti gyermekek 31,6%-a volt kitéve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának. A teljes népesség 25,6%-a

élt relatív jövedelmi szegénységben, súlyos anyagi deprivációban vagy nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban.⁹ Összességében a gyermekes háztartások 28%-a tartozik ebbe a kategóriába, és kiemelten magas, 53% az egyszülős háztartások, valamint a három- vagy többgyermekes családok aránya (36%) (KSH 2017a). 2013 óta ugyanakkor mind a teljes népesség, mind a gyermekesek körében csökkent a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitétek aránya (4. táblázat). A legnagyobb, 13 százalékpontos csökkenés a három vagy több gyermeket nevelő, 2 felnőttet magukban foglaló háztartások esetében következett be, és a mutató három összetevője közül mindhárom csökkenő tendenciát mutat.

A munkapiacra bizonytalan pozícióban lévő, illetve alacsony jövedelmű családok által igénybe vehető elsődleges juttatások – ahogy láttuk – a családi pótlék, a gyēs, valamint a *gyermeknevelési támogatás (gyet)*^F, mely a gyēs összegével megegyező, havonta alanyi jogon járó juttatás a három vagy több gyermeket nevelő családoknak a legkisebb gyermek 3 és 8 éves kora között. Ezen támogatások összege 2008 óta változatlan, a rájuk fordított költségvetési kiadás pedig csökkenő tendenciát mutat.

Ezek az alanyi jogon járó juttatásokon túl a szegény családok támogatása elsősorban a szociális ellátórendszeren kereszt-

4. táblázat. A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitétek aránya, 2010–2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Teljes népesség	31,5	33,5	34,8	31,8	28,2	26,3	25,6
Gyermekek háztartások	35,3	37,1	39,1	36,3	31,1	29,7	27,9
Egy szülő gyermek(ek)kel	57,4	57,7	61,3	63,2	56,0	62,3	52,8
2 felnőtt, 3 és több gyermekkel	50,0	52,3	53,8	49,1	42,0	38,4	36,1

Forrás: KSH, STADAT adatbázis.

⁹ A mutató e három tényezőt veszi figyelembe; aki legalább az egyik kategóriába beletartozik, szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitéttnek minősül.

tül valósul meg. Az egyik legfontosabb, szegény családokat megcélzó juttatás a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (rgyk): egy olyan segély, amely bizonyos pénzbeli juttatások mellett megnyitja a jogosultságot más kedvezmények igénybe vételére is. A jövedelemtesztelt rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény akkor jár, ha a családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 145%-át, illetve 135%-át (2018-ban 41 325 Ft, illetve 38 475 Ft).¹⁰ A kedvezményt évente újra kell igényelni, és különböző természetbeni juttatásokat tartalmaz: évente két alkalommal 6200 Ft jár Erzsébet-utalvány formájában; általános iskolás gyermekek esetében ingyenes tankönyv és étkezés jár; középiskolás gyermekeknél ingyenes tankönyvet és 50%-os étkezési hozzájárulást biztosít, valamint felsőoktatásba való jelentkezésnél többletpontokat ér. A jogosultsági jövedelemhatár 2018 elején 5%-kal nőtt, és a természetbeni juttatások összege is emelkedett valamennyit.

2016-ban a támogatottak száma átlagosan 392 555 fő és 121 460 család volt, ami erőteljes csökkenést mutat a 2010-es évek elejéhez képest, amikor közel 600 ezer támogatott volt. A segélyezettek 43%-a egyedülálló szülő, és mintegy 29%-ot tesz ki a három- és többgyermekes családok aránya. A tárgyév során elutasítottak száma is csökkent ez idő alatt, így nem ezzel, hanem egy másik tényezővel magyarázható a létszámcsökkenés: a korábban jogosult családok kismértékű jövedelemnövekedésével, amely során a család jövedelme a támogatás jogosultsági küszöbét átlépi. Ezek a családok ettől függetlenül sok esetben továbbra is jövedelmi szegénységben élnek (Farkas 2015).

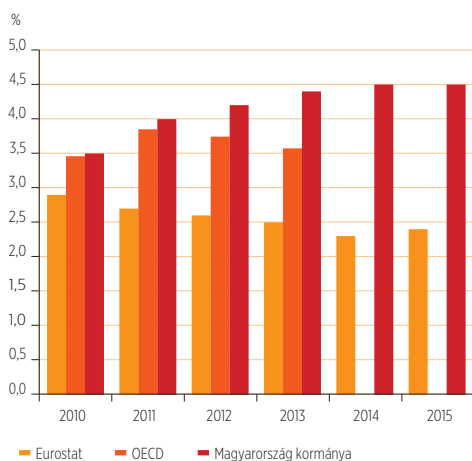
A CSALÁDTÁMOGATÁSRA FORDÍTOTT KIADÁSOK EURÓPAI VISZONYLATBAN

A családtámogatások fogalomköre lehet tágabb vagy szűkebb, attól függően, hogy mely juttatásokat, intézkedéseket vesszük figyelembe. Szűk értelemben vett családi támogatások alatt elsősorban a családnak közvetlenül folyósított pénzbeli ellátásokat tekintjük, míg tág értelemben ehhez még hozzájárulhatnak a kisgyermekes nappali ellátására költött állami kiadások, a lakhatásra, oktatásra költött kiadások, az adórendszeren keresztül nyújtott támogatások, vagy akár azok a családokra fordított szociális kiadások is, amelyeket nemcsak ők, hanem egyéb társadalmi csoportok is igénybe vesznek (pl. egészségügyi ellátás, egyes lakhatási támogatások stb.). A definíciós különbségek igen nagy eltérést okozhatnak a végeredményben: attól függően, hogy mit vonunk be a támogatások körébe, a magyar állam 2015-ben az Eurostat adatai szerint (a pénzbeli juttatásokat és a szolgáltatásokat veszik számításba, lásd European Union 2016) a GDP 2,4%-át, míg a magyar kormány adatai szerint, minden lehetséges támogatást számításba véve a GDP 4,5%-át költötte a családok támogatására (CSBO 2017). Az OECD számítása a pénzbeli, a természetbeni és az adórendszeren keresztüli juttatásokat veszi figyelembe; eszerint 2013-ban – az utolsó évben, amelyre vonatkozóan közöltek adatokat – az állam a GDP 3,6%-át költötte a családokra (2. ábra). Mindegyik definíció lehet legitim, de más-más ellátásokat vesznek figyelembe. Az Eurostat szerint 2010 és 2014 között 2,9%-ról 2,4%-ra csökkent a családokra fordított támogatások aránya. A kormány számítása szerint a családtámogatásokra költött GDP-aránynövekedés 2010 óta folya-

¹⁰ Külön kategória vonatkozik az egyedülálló szülőkre és a kétszülős családokra. Utóbbiaknak a teljes vagyona sem haladhat meg egy bizonyos, törvényben rögzített értéket. Családba fogadó gyámok is kaphatják havi juttatásként.

matos – ami elsősorban az adórendszeren keresztüli juttatások előtérbe kerülésének köszönhető, amit nem vesz figyelembe az Eurostat definíciója. Az OECD számításai szerint 2010-ben a GDP csupán 0,05%-a volt adórendszeren keresztüli családtámogatás, míg 2013-ban már 0,62%-a, a további években pedig vélhetően még nagyobb hányada.

2. ábra. A magyarországi családpolitikai ellátások GDP-hez viszonyított aránya a különböző juttatásokat figyelembe vevő számítások szerint, 2010–2015

Forrás: Eurostat – ESSPROS; OECD Family Database; CSBO 2017.

A számítási módszertől függetlenül a magyar családtámogatási rendszer igencsak bőkezűnek számít Európában. Míg a szociális védelem terén társadalmi juttatásokra Magyarország kevesebbet költ, mint az Európai Unió országai, addig az ezen belüli megoszlás a családoknak kedvez: a juttatásokon belül Magyarország közel 12%-ot költ pénzben és természetben a családokra és a gyermekekre, míg az uniós arány 8,2%.

NŐI MUNKAVÁLLALÁS

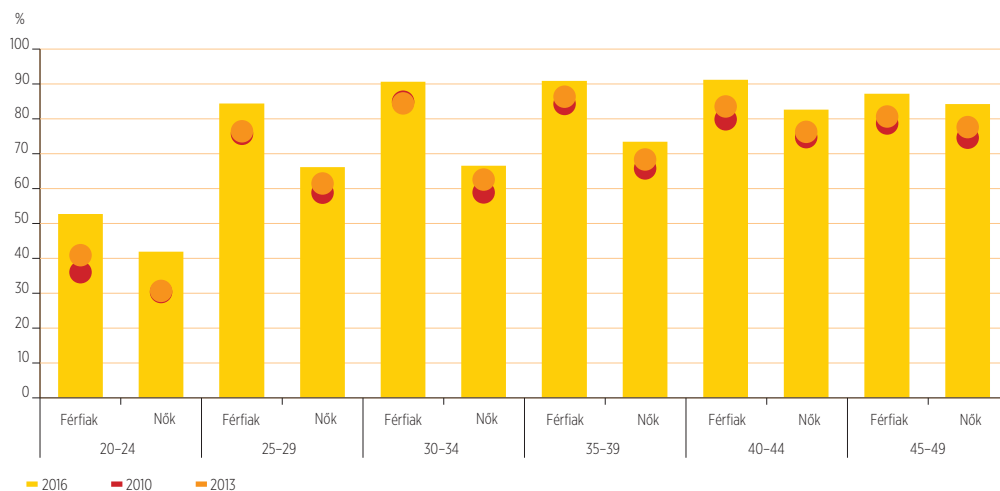
Magyarországon alapvetően a kétkeresős családmodell a jellemző, vagyis a nők munkapiaci részvétele ugyanolyan

magától értetődő, mint a férfiaké. Mindenképpen a kisgyermekes anyák általában több évre elhagyják a munkaerőpiacot, hogy gyermekeiket maguk tudják otthon gondozni, és ez – az utóbbi évek erőteljes foglalkoztatásbővítése ellenére – visszatükröződik a foglalkoztatási adatokon. 2016-ban összesen 237 ezer 15–54 év közötti nő volt gyeden, gyesen vagy gyeten lévő inaktív, az adott korosztály 9,4%-a (Fazekas – Köllő 2017). A nők foglalkoztatási rátája a 45–49 éves korcsoportban a legmagasabb (84%), közel húsz százalékponttal haladja meg a 30–34 éves és mintegy 10 százalékponttal a 35–39 éves nőket. A foglalkoztatás növekedése ugyan minden korcsoportot érintett az utóbbi években, ám a férfiakhoz képest lemaradtak a leggyakoribb gyermekvállalási korban lévő nők: mind a 25–29, mind a 30–34 éves korcsoportban nőtt a férfiak és nők közötti különbség a foglalkoztatási rátákat tekintve. A 30–34 éves nők foglalkoztatási rátája mintegy 25 százalékponttal, az eggyel fiatalabb korcsoporté pedig 18 százalékponttal marad el a férfiakétól (3. ábra).

A gyermekek életkora erőteljesen befolyásolja az anyák foglalkoztatását. A 3 év alatti gyermeket nevelő anyák foglalkoztatási rátája 2010 óta közel három százalékponttal emelkedett, ami figyelemreméltó ahhoz képest, hogy az ezt megelőző évtizedben rendszerint 11 és 13% között volt. A foglalkoztatás bővülése a nagyobb gyermeket nevelők esetében is megfigyelhető: 2017-ben az óvodás korú gyermeket nevelő anyák 74%-a, a nagyobb gyermeket nevelők háromnegyede foglalkoztatott volt (5. táblázat).

Kisgyermekkorban a részmunkaidős munkavállalás a gyermeknevelés és a munkapiaci részvétel összeegyeztetésének egy megfelelő alternatívája lehet, amennyiben az anya nem szeretne teljesen elszakadni a munkapiactól. Az ún. *gyed extra^F* keretében a gyed teljes összege folyósítható

3. ábra. A 20–49 év közötti férfiak és nők foglalkoztatási rátájának alakulása korcsoportok szerint, 2010, 2013, 2016

Forrás: KSH, STADAT adatbázis.

részmunkaidős állás mellett is, és a közszférában 2010, a versenyszférában 2012 óta a munkaadónak a szülők kérelmére a gyermek hároméves koráig biztosítania kell a részmunkaidős foglalkoztatás lehetőségét. Ennek ellenére Magyarországon továbbra is igen kevésbé elterjedt ez a fajta munkavállalás: 2017-ben a foglalkoztatott 25 és 54 év közötti nőknek csak 5%-a dolgozott részmunkaidőben, míg az EU-s átlag 30% volt (4. ábra). Magyarország ezzel az utolsó előtti helyet foglalja el a 28 ország kö-

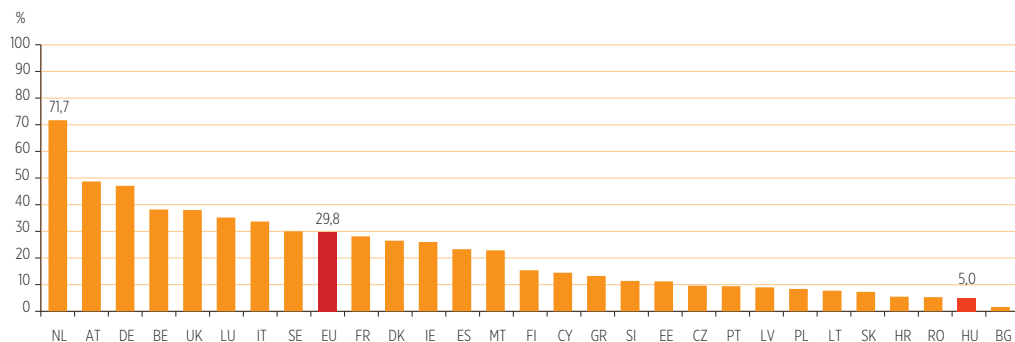
zött. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a társadalmi elvárás továbbra sem támogatja a nőket a gyermek hároméves kora előtti munkavállalásban. Arra vonatkozóan pedig nem rendelkezünk információkkal, hogy a nők szeretnék-e nagyobb arányban részmunkaidőben dolgozni, tisztában vannak-e az ezzel kapcsolatos jogaikkal, és képesek-e, illetve van-e lehetőségük arra, hogy azt egy adott munkahelyen érvényesítsék. Kérdés az is, hogy kire tudják bízni a gyermek(ek)et a munkaidő alatt.

5. táblázat. A 25–49 éves nők foglalkoztatási rátája a háztartásban élő legfiatalabb gyermek életkora szerint, 2010, 2014, 2017 (%)

Megnevezés	2010	2014	2017
Legfiatalabb gyermek 3 év alatti	12,4	14,8	15,2
Legfiatalabb gyermek 3–5 év közötti	58,5	69,6	73,7
Legfiatalabb gyermek 6–16 év közötti	74,1	79,9	85,1

Forrás: KSH, A társadalmi haladás mutatószámrendszere adatbázis.

4. ábra. A részmunkaidőben dolgozók aránya a foglalkoztatott 25–54 éves nők körében az Európai Unióban, 2017

Forrás: Eurostat.

APÁK NEVELÉSI SZABADSÁGON?

Magyarországon az apákat gyermekszületés esetén öt, ikergyermekek születése esetén hét munkanap fizetett pótszabadság illeti meg. Ezután legkorábban a gyermek hat hónapos korában, a csed lejártát követően maradhatnak ismét otthon gyermekgondozás céljából pénzbeli ellátás mellett, ám erre különösebb ösztönző nincsen a magyar családpolitikai rendszerben (2016-ban 3800 férfi volt gyesen vagy gyeden lévő inaktív; és mintegy 240 ezer nő (Fazekas – Köllő 2017)). Vannak azonban olyan országok, amelyek kifejezetten arra ösztönzik az apákat, hogy hosszabb ideig otthon maradjanak gyermekükkel.

Két példán keresztül röviden bemutatjuk, hogy erre milyen támogatások léteznek Európában. Izlandon 2000 óta a szülők megoszthatnak egymás között három hónap szabadságot, melyhez, amennyiben az apa is volt szabadságon, bónuszként hozzáadódik még három-három hónap mindkét szülő számára. Ezt a szülők mintegy 80%-os bérpótlékkal vehetik igénybe. Összességében az apák 91%-a veszi igénybe a nevelési szabadságot, és átlagosan 88 napot maradnak otthon a gyermekkel.

Az anyák így is sokkal több időt töltenek otthon az apáknál (átlagosan 182 napot), de az apák részvétele figyelemre méltó (Eydal – Gíslason 2017).

Németországban 2007-ben került sor a családpolitikai rendszer reformjára, és az átalakítás kifejezett célja az volt, hogy az apákat jobban bevonja a gyermekek mindennapi ellátásába. Amennyiben mindkét szülő legalább két-két hónapra kiveszi az „alap” nevelési szabadságot (melynek maximális hossza egy év), két-havi bónusz szabadság jár a családnak (ún. „Partnermonate”). A 2014-es adatok szerint az apák mintegy harmada maradt otthon gyermekével, és átlagosan 3,1 hónap szabadságot vettek ki. Korábban az apai gondozás szinte ismeretlen volt Németországban (Reimer et al. 2017).

Kutatások szerint az apák gyermekgondozási feladatokban való nagyobb mértékű részvétele erősíti a párkapcsolatokat és a család iránti elkötelezettséget. Egyes kutatók a férfiak otthoni szerepének növekedését egyenesen a nemi forradalommal azonosítják, hiszen erősíti a családi köteleket, visszahozhatja a társadalomba a hagyományos családi értékeket és termékenységnövelő hatása is lehet (Goldscheider et al. 2015).

A BÖLCSŐDEI ELLÁTÁS MEGÚJÍTÁSA ÉS BŐVÍTÉSE

A gyermekek napközbeni ellátásának rendszere nagymértékben átalakult 2017 óta, amelynek elsődleges célja a területi egyenlőtlenségek kiküszöbölése volt. Korábban csak a 10 ezer főt meghaladó lakosú településeken kellett megszervezni az ellátást, 2018 végéig azonban minden olyan településen biztosítani kell, ahol 40-nél több 3 éven aluli él, vagy legalább 5 gyermek tekintetében igény van erre. A törvény ugyanakkor a 10 000 vagy kevesebb lakossal rendelkező települések esetében megengedő a tekintetben, hogy ezt a települési önkormányzatoknak hogyan kell megoldaniuk. Az ellátást ugyanis nem feltétlenül szükséges az adott településen biztosítani, hanem arról elég „ellátási szerződés”¹¹ útján gondoskodni. Márpedig a szülők feltehetően igen nehezen tudják megoldani, hogy minden nap – adott esetben – egy távoli településen működő intézménybe vigyék el bölcsődés korú gyermekeiket.

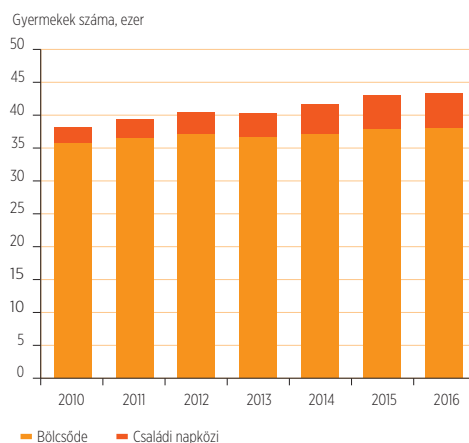
Az ellátás megszervezésének megkönnyítésére új, rugalmasabban létrehozható és működtethető bölcsődei formák jöttek létre: a klasszikus bölcsőde mellett az ún. mini bölcsőde, a munkahelyi bölcsőde és a családi bölcsőde. Ezek az intézmények eltérnek a tekintetben, hogy hány gyermekről gondoskodhatnak, a személyzetnek milyen képzettséggel kell rendelkeznie, és jellemzően ki az intézmény fenntartója.

A klasszikus bölcsődék biztosítják a férőhelyek mintegy háromnegyedét. A rendelkezésre álló férőhelyek 42%-a Budapesten és Pest megyében található, ami összefügg azzal, hogy a 3 éven aluli gyermekek közül minden harmadik itt él, továbbá itt a legmagasabb a női foglalkoztatás (KSH 2018). Fenntartóik jellemzően önkormányzatok. A családi bölcsődék többnyire a korábbi

családi napköziből jöttek létre. Szolgáltatásként vehetők igénybe, és kisebb csoportlétszámmal működnek, mint a klasszikus bölcsődék. A működő férőhelyek mintegy 13%-át ez az ellátási forma biztosítja, melynek fenntartója a legtöbb esetben nonprofit gazdasági társaság, alapítvány vagy egyesület. A mini bölcsődék intézményes formában nyújtanak ellátást, de a klasszikus bölcsődéknél egyszerűbben létesíthetők és működtethetők. Jellemzően önkormányzati, alapítványi vagy egyházi fenntartásúak, és 2017-ben mintegy 350 gyermek ellátásáról gondoskodtak. A munkahelyi bölcsődék szolgáltatást nyújtanak; összesen 7 ilyen bölcsőde működött az országban 2017-ben (KSH 2018).

Ezek az intézmények 2017-ben a 3 éven aluli gyermekek 16%-a számára biztosítottak napközbeni ellátást. A beíratott gyermekek döntő hányada továbbra is jellemzően legalább két éves, vagyis a gyed lejárta után kerül intézménybe. Az ennél fiatalabb gyermekek aránya alig nőtt az évek során:

5. ábra. A bölcsődékben és a családi napközikben* gondozott gyermekek száma, 2010–2016

Forrás: KSH 2017b.

*A három éven aluli gyermekek száma.

¹¹ 2015. évi CCXXIII. törvény egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról, 29. §.

a klasszikus bölcsődébe járó gyermekek 86%-a legalább 24 hónapos volt 2016-ban, 2010-ben ez 90% volt (KSH 2017b).

Mind a klasszikus bölcsődékben, mind a családi napközikben (családi bölcsődékben) évről évre nő az intézményi keretek között gondozott gyermekek száma (5. ábra). A területi egyenlőtlenségek ugyanakkor továbbra is erőteljesek: 2017-ben 2610 olyan település volt Magyarországon, ahol összesen több mint 70 ezer gyermek számára nem volt helyben elérhető napközbeni ellátás. A megfelelő korú gyermekek 26%-a volt érintett.

VÉLEMÉNYEK AZ ANYAI MUNKAVÁLLALÁSRÓL 2016-BAN

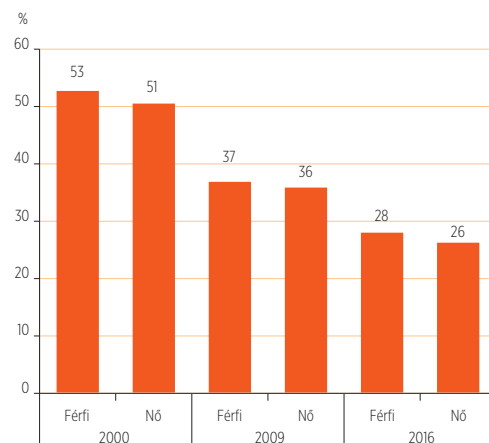
Ismertettük, hogy gyermekszületés után milyen támogatásra számíthatnak a családok, és azt láthattuk, hogy míg 2014 előtt a kisgyermek születése után igénybe vehető juttatások célja elsődlegesen az otthoni gyermeknevelés támogatása volt, az utóbbi években munkavállalás esetén is, mintegy bérpótlékként igénybe lehet venni a gyedet és a gyest. Ám különböző, az 1980-as évekig visszamenő adatfelvételekből kiderül, hogy Magyarországon a lakosság inkább hagyományos módon vélekedik a kisgyermeket nevelő anyák munkavállalásáról. A többségi vélemény szerint a családnak és a kisgyermeknek is árt, ha az anya dolgozik. Ez a vélekedés erőteljesen kihat az egyéni viselkedésre, vagyis amennyiben a család a kisgyermekre nézve ártalmasnak ítéli meg az anya munkába állását, az anyák – rövid távon – erőteljes anyagi ösztönzők mellett sem lépnek be tömegével a munkapiacra a gyermek egy- vagy kétéves korában.

Egy 2016-os adatfelvétel eredményeit vizsgálva arra keressük a választ, hogy a közelmúltban változtak-e ezek a vélemények: megengedőbbé vált-e a többségi vélemény a kisgyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatban, akár a családpolitikai változások, akár az általános érték-

változások következtében. (Például egyre több gyermek születik házasságon kívül, nő az élettársi kapcsolatban élők száma, mely családdal kapcsolatos jelenségek önmagukban is hatnak a társadalmi normákra.)

Az eredmények azt mutatják, hogy egyes kérdésekben történt változás. Azzal az állítással, hogy „Hatéves kor előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.” 2000-ben a gyermekvállalási korban lévő válaszadók fele értett egyet, 2016-ban csak minden negyedik (6. ábra). Ez igen komoly elmozdulást jelent mintegy 16 év alatt, vagyis egyértelműen lejjebb ment az a korhatár, amikortól a népesség elfogadhatónak tartja az anyai munkavállalást. Ám akkor a gyermek hány éves koráig maradjon otthon az anya?

6. ábra. „Hatéves kor előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.” Az állítással egyetértők és teljesen egyetértők aránya nemek szerint, 2000, 2009, 2016

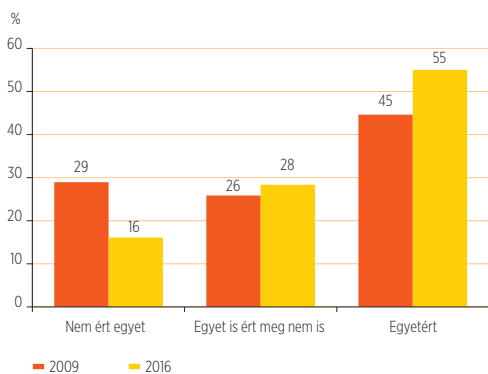
Forrás: KSH NKI omnibusz adatfelvétel 2000 és 2016; KSH NKI Családi értékek vizsgálat 2009; saját számítás.

Megjegyzés: Minta: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája.

Amennyiben párhuzamba állítjuk a gyermekek bölcsődei elhelyezését és az anyák munkába állását a gyermek kétéves korában, azt látjuk, hogy ennek elfogadottsága 2009 óta nőtt. Ekkor a válaszadók 29%-a nem értett egyet azzal, hogy „Ha elég böl-

csőde lenne az országban, teljesen elfogadható lenne, hogy az anyák a gyermek kétéves kora után visszamenjenek dolgozni”, és 2016-ra ez az arány 16%-ra csökkent. Az egyetértők arányában kisebb, 10 százalékpontos növekedés figyelhető meg: a válaszadók 55%-a tartja elfogadhatónak az anya munkavállalását és a gyermek bölcsődei elhelyezését a gyermek kétéves korában (7. ábra).

7. ábra. „Ha elég bölcsőde lenne az országban, teljesen elfogadható lenne, hogy az anyák a gyermek kétéves kora után visszamenjenek dolgozni.” Az állítással kapcsolatos vélemények megoszlása, 2009, 2016

Forrás: KSH NKI Családi értékek vizsgálat 2009; KSH NKI omnibusz adatfelvétel 2016; saját számítás.

Megjegyzés: Minta: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája.

Mikor lépjen be az anya a munkapiacra? A konkrét kérdés, amellyel ezt megvizsgáltuk, így hangzik: „Ön szerint általánosságban a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anya munkát vállaljon?” A kérdést négy, az általánostól eltérő szituációra vonatkozó állítás követte:

„...és ha a család nehéz anyagi helyzetben van, és szükség van az anya keresetére?” (nehéz anyagi helyzetben);

„...és ha egy anyának hiányzik a munka, a munkahely és már szívesen dolgozna?” (hiányzik a munka);

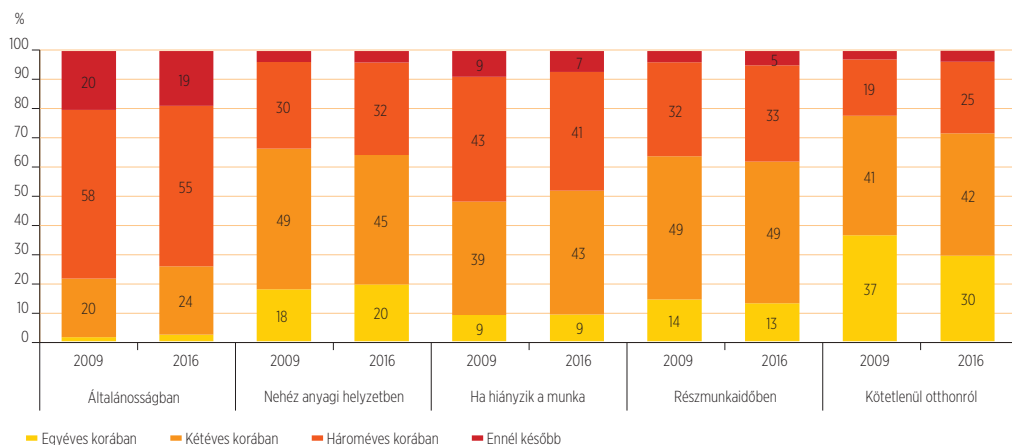
„...és ha az anyának van lehetősége arra, hogy csak részmunkaidőben vállaljon munkát?” (részmunkaidőben);

„...és ha az anyának van lehetősége arra, hogy kötetlen munkaidőben, otthon dolgozzon?” (kötetlenül, otthonról).

Amennyiben semmilyen különleges körülmény nem áll fenn („általánosságban”), 2016-ban a 18–50 éves népesség $\frac{3}{4}$ -e legkorábban a kisgyermek hároméves korában fogadja el az anya munkába állását. 2009 óta alig történt e téren változás, és különböző körülményeket figyelembe véve is alig módosult a lakosság véleménye (8. ábra). Az anya munkavállalása leginkább abban az esetben fogadható el, ha kötetlenül, otthonról tud dolgozni. A nehéz anyagi helyzet is megértőbbé teszi a társadalmat, akárcsak a részmunkaidős lehetőség. Amennyiben hiányzik az anyának a munka, úgy a társadalomnak csak a fele fogadja el a gyermek hároméves kora előtti munkába állást. Életkor és iskolai végzettség szerint ugyan vannak minimális eltérések a válaszadók attitűdje között, ezek azonban nem számottevők. Ami a férfiak és a nők közötti különbségeket illeti: jellemzően inkább a nők tartják elfogadhatóbbnak a korábbi munkavállalást, míg a férfiak kicsit későbbre teszik az elfogadható életkort.

Összességében elmondható, hogy noha egy-egy konkrét, a kisgyermekes anyák munkavégzésével kapcsolatos vélemény megengedőbbé vált 2009 és 2016 között (nőtt a bölcsődei ellátás, valamint annak a ténynek az elfogadottsága, hogy az anya a gyermek hatéves kora előtt munkába álljon), a három év alatti gyermeket nevelő anyák munkavállalásával kapcsolatban alig történt elmozdulás: a magyarok továbbra is igen hagyományosan vélekednek, és azt tartják a legmegfelelőbbnek, ha az anya a gyermekével hároméves koráig otthon marad. Ez a tény megkérdőjelezi, pontosabban jelentősen korlátozza a fent leírt szakpolitikai intézkedések rövid távú lehetséges hatását. Hosszabb távon azonban a reformok mindenképpen hozzájárulhatnak egy társadalmi szemléletformáláshoz és ahhoz, hogy az anyák munkavállalása elfogadhatóbbá váljon a magyar társadalom számára.

8. ábra. „Különböző élethelyzetekben a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anya munkát vállaljon?” A vélemények megoszlása, 2009, 2016

Forrás: KSH NKI Családi értékek vizsgálat 2009; KSH NKI omnibusz adatfelvétel 2016; saját számítás.

Megjegyzés: Minta: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája.

FOGALMAK

Anyasági támogatás: Egyszeri juttatás, amely a szülés után kerül folyósításra a családnak, amennyiben az anya terhessége alatt legalább négyszer – koraszülés esetén legalább egyszer – részt vett terhesgondozáson.

Babakötvény: Egyszeri, a Magyar Állam által nyújtott pénzbeli életkezdési támogatás, amely a gyermek születése után automatikusan kerül elhelyezésre a Magyar Államkincstárnál a gyermek nevére megnyitott letéti számlán. Az összeg ezen a letéti számlán kamatozik és gyarapítható, amelyet a hozammal együtt a gyermek a 18. életéve betöltését követően használhat fel a törvényben meghatározott célokra.

Családi járulékkezdmény: Adórendszeren keresztüli családtámogatás azon családoknak, amelyek a személyi jöve-

deleladóból nem tudják érvényesíteni a családi kedvezményt, lehetővé téve számukra, hogy azt az általuk fizetett járulékból érvényesíthessék. A családi járulékkedvezmény csökkenti a biztosított által fizetendő természetbeni és pénzbeli egészségbiztosítási járulék és nyugdíjjárulék együttes összegét.

Családi kedvezmény: Adórendszeren keresztüli családtámogatás, amely során a magánszemély összevont adóalapja csökken az eltartottak számától függő mértékben, az adóelőleg megállapítását megelőzően.

Családi pótlék: Havonta folyósított ellátás, amely a nevelési ellátást és az iskoláztatási támogatást foglalja magában. A nevelési ellátást a még nem tanköteles, az iskoláztatási támogatást a tanköteles és a már nem tanköteles, de köznevelési (középfokú oktatási) intézményben tanulmányokat folytató gyermekek után folyósítják.

Az ellátás szüneteltethető az óvodai nevelésben való részvételi kötelezettség megszegésének következményeként, illetve amennyiben a nevelési-oktatási intézményben tanulmányokat folytató gyermek a kötelező tanórai foglalkozások tekintetében igazolatlanul mulaszt. Összege egygyermekes család esetén 12 200 Ft, kétgyermekes család esetén gyermekenként 13 300 Ft, három vagy több gyermeket nevelő család esetén gyermekenként 16 000 Ft. Az összegek valamivel magasabbak egyedülálló szülő esetében.

Családok otthonteremtési kedvezménye (csok): Új vagy használt lakás vagy családi ház vásárlására, építésére, illetve bővítésére igényelhető, vissza nem térítendő állami támogatás, amelynek összege a már meglévő és/vagy a vállalt gyermekek számától függ.

Csecsemőgondozási díj (csed): Biztosítási jogviszonyhoz kötött és a korábbi kereset alapján kiszámított pénzbeli ellátás, amely a csecsemő születése utáni, a szülési szabadság ideje alatti mintegy fél évben magas szinten kompenzálja az anya kiesett bérét, hiszen a havonta folyósítható összegnek nincsen felső korlátja.

Diplomás gyed: A felsőoktatásban részt vevő szülő részére megállapítható gyermekgondozási díj, amely a gyermek kétéves koráig folyósítható.

Gyed extra: Négy intézkedésből álló csomag összefoglaló elnevezése, amely során lehetővé vált a gyermekgondozási ellátások melletti munkavégzés a gyermek féléves kora után; a gyermekgondozási ellátások egyszerre több gyermek után történő folyósítása; a diplomás gyed igénybevétele két éven

keresztül; a kisgyermekes anyák támogatott visszatérése a munkapiacra a Munkahelyvédelmi Akcióterv keretében.

Gyermekgondozási díj (gyed): Biztosítási jogviszonyhoz kötött és a korábbi kereset alapján kiszámított pénzbeli ellátás, amely a csed lejárta után a gyermek kétéves koráig kompenzálja az anya kiesett bérét. A havonta folyósítható összeg legfeljebb a mindenkori minimálbér kétszeresének 70%-a lehet, vagyis 2017-ben legfeljebb havi bruttó 180 500 Ft.

Gyermekgondozást segítő ellátás (gyes): A gyermek hároméves koráig folyósítható pénzbeli ellátás. Havi összege azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével (2018-ban 28 500 Ft).

Gyermeknevelési támogatás (gyet): Három vagy több kiskorú gyermek nevelése esetén a legkisebb gyermek 3 és 8 éves kora között (vagyis a gyes lejárta után) folyósítható pénzbeli ellátás. Havi összege azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével (2018-ban 28 500 Ft).

Köldökszinór program: Annak a programnak az elnevezése, amely során a Magyarország közigazgatási határain kívül élő magyarok számára is elérhető vált két támogatási forma: az anyasági támogatás és a fiatalok életkezdési támogatása (Babakötvény).

Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (rgyk): Különböző pénzbeli és – elsősorban – természetbeni ellátások és kedvezmények összefoglaló neve, melyekre a gyermek szociális helyzete alapján jogosult lehet (pl. ingyenes vagy kedvezményes étkeztetés, ingyenes tankönyvek stb.).

HIVATKOZOTT IRODALOM

- CSBO (2017): *Családbarát fordulat 2010–2018*. Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest.
- European Union (2016): *European System of Integrated Social Protection Statistics – ESSPROS. Manual and User Guidelines. 2016 Edition*. European Union, Luxembourg.
- Eydal, G. B. – Gíslason, I. V. (2017): Iceland country note. In Blum, S. – Koslowski, A. – Moss, P. (eds.): *13th International Review of Leave Policies and Related Research 2017*. International Network on Leave Policies and Research: 203–209.
- Farkas Zs. (2015): Tényleg minden rendben? A gyerekes családok jövedelmi helyzetének, szegénységének és kirekesztettségének néhány jellemzője. *Esély*, 26(4): 20–41.
- Fazekas K. – Köllő J. (szerk.) (2017): *Munkaerőpiaci Tükör 2016*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest.
- Goldscheider, F. – Bernhardt, E. – Lappegard, T. (2015): The Gender Revolution: a Framework for Understanding Changing Family and Demographic Behavior. *Population and Development Review*, 41(2): 207–239.
- Hegedüs J. – Horváth V. – Somogyi E. (2016): A magánbérlet-szektor működése és lehetséges szerepe a közösségi lakáspolitikában – a szociális lakásvállalatok koncepciója. *Esély*, 27(2): 29–61.
- Kapitány B. (2015): A népesedéspolitikával kapcsolatos elvárások és a családtámogatások változása Magyarországon 2010–2016 között. *Demográfia*, 58(4): 267–286.
- Kapitány B. (2016): Lakáshelyzet és gyermekvállalás: fontos, de nem a legfontosabb. A csok termékenységi hatásairól. *Korfa*, 16(1).
- KSH (2017a): *A háztartások életszínvonala 2016*. KSH, Budapest.
- KSH (2017b): *Szociális statisztikai évkönyv 2016*. KSH, Budapest.
- KSH (2018): A gyermekek napközbeni ellátása, 2017. *Statisztikai Tükör*, 2018. január 8.
- NEAK (2017): *Statisztikai évkönyv 2016*. Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő, Budapest.
- Reimer, T. – Erler, D. – Blum, S. (2017): Germany Country Note. In Blum, S. – Koslowski, A. – Moss, P. (eds.): *13th International Review of Leave Policies and Related Research 2017*. International Network on Leave Policies and Research: 177–187.
- Sági J. – Tatay T. – Lentner C. – Neumanné Virág I. (2017): A család- és otthonteremtési adókedvezmények, illetve támogatások egyes hatásai. *Pénzügyi Szemle*, 62(2): 173–189.